

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Discriminatie loont

Verslag van

Discriminatie: noodzaak of vloek? [Amsterdam, 9 juni 2011]

WILLEM MALKUS

Het symposium over discriminatie van de Stichting Psychoanalyse en Psychiatrie, een matig bezochte bijeenkomst, vond plaats in de vertrouwde Artiszaal, met in de pauze de mogelijkheid je even te vertreden in de dierentuin zelf. De sfeer was ietwat gedrukt en de discussie mat, mogelijk door het onderwerp zelf maar mogelijk ook door wat door de diverse sprekers naar voren werd gebracht.

Discriminatie — letterlijk: onderscheid — is een verschijnsel dat in elke maatschappij structuur aanbrengt. Het is een proces dat op grond van willekeurig vastgestelde normen groepen mensen van elkaar onderscheidt. Machtverschillen spelen altijd een grote rol. De machtigste groep zal zich in positieve zin willen onderscheiden van de minst machtige. Mensen zijn hoe dan ook geneigd hun eigen groep te bevoordelen om de eigen identiteit te behouden en te versterken. Hoe zwakker de identiteit hoe meer die neiging bestaat. Het biochemische substraat voor deze algemeen menselijke neiging is oxytocine, het hormoon van 'eigen groep eerst'.

Moelijker wordt het als het onderscheid plaatsvindt op foute, verdachte gronden: een individu worden negatieve eigenschappen toegedicht alleen omdat hij tot een bepaalde groep behoort — joden, negers, homoseksuelen, allochtonen en islamieten. Dit is wat men over het algemeen bedoelt als men het heeft over 'discriminatie'. Dat was, kort gezegd, de deprimerende boodschap, die de discussie ook wat doodsloeg. Van Tilburg schetste in zijn inleiding hoe discriminatie kan uitlopen op stigmatiseren en sociaal uitsluiten. De uit te sluiten

groep wordt gedesidentificeerd, gedehumaniseerd, wat in extreme gevallen kan leiden tot een splijting in de persoon van de discriminator. De kampbeul in de Tweede Wereldoorlog kon 's avonds een toegewijd echtgenoot en vader zijn.

De gediscrimineerde kan op drie verschillende manieren omgaan met het gediscrimineerd worden. Hij kan zich aanpassen aan de hem opgelegde rol. Hij kan zich woedend keren tegen de sociale uitsluiting (men spreekt van 'empowerment'). Hij kan ten slotte de discriminatie negeren, doen alsof er niets aan de hand is. In werkelijkheid zal nu eens de ene dan weer de andere reactie optreden. Een filmfragment van *Cyrano de Bergerac* illustreerde dit.

Wouter Gomperts betoogde dat er in onze maatschappij een sterke neiging bestaat discrimineren te vergoelijken. Als 'we het allemaal doen', neemt dat de individuele verantwoordelijkheid weg. Dat doen we ook door het knuffelhormoon oxytocine de schuld voor het discrimineren in de schoenen te schuiven: de individuele verantwoordelijkheid voor discriminatie maakt plaats voor het afschuiven naar chemische processen.

Gomperts ging verder in op de functie van oxytocine. Ooit was het functioneel om de eigen groep te bevoordelen, maar in de huidige maatschappij is de evolutionaire waarde nihil geworden. Door massa-immigratie zijn de sociale nabijheid en wederzijdse afhankelijkheid toegenomen, waardoor men zich meer met de ander identificeert en minder discrimineert. Als de afstand een kritische grens overschrijdt, aldus Gomperts, neemt de behoefte zich te onderscheiden weer toe. De ander is te bedreigend geworden doordat hij werk en bestaansmogelijkheden zou kunnen overnemen. Daarnaast zijn sommige discriminatoire neigingen door de opvoeding in het impliciete geheugen verankerd. Universeel haast is de haat tegen joden, negers, homo's en islamieten. Met name mensen die zwak in hun schoenen staan, zijn gepre-

disponeerd tot het hebben van racistische gevoelens: om te voorkomen dat je wordt verteerd door 'selfdestructive shame' kun je een ander zijn zelf ontnemen. Racisme is in wezen een borderline-fenomeen.

Rikki Holmaat besprak de mogelijkheden voor wetgeving betreffende discriminatie. Moet de overheid zich er überhaupt mee bemoeien en, zo ja, wat is effectieve wetgeving? Er zal immers altijd sprake zijn van machtsongelijkheid tussen groeperingen. In het geval van discriminatie zal de machtigste groep geneigd zijn de andere groep te verwerpen op grond van vermeende groeps-eigenschappen. De minst machtige groep wordt onderdrukt. Holmaat bracht als juriste een aantal argumenten vóór en tegen ingrijpen door de overheid.

Hans Achterhuis maakte in de volgende lezing onderscheid tussen politieke en sociale discriminatie. Zonder sociale discriminatie is geen samenleving denkbaar. In de premoderne samenleving was machtsongelijkheid en dus discriminatie vanzelfsprekend. Louis Dumont spreekt van de 'homo hiërarchicus' versus de 'homo equalis'. Achterhuis vond het moeilijk daar als filosoof uitspraken over te doen. Het blijft laveren tussen begrip voor discriminatie op grond van verschil in macht en de morele afwijzing ervan. Hij stelde dat er ook een angst voor gelijkheid bestaat. Schaf discriminatie op één terrein af, dan wordt binnen de kortste keren gediscrimineerd op andere gronden.

In de moderne samenleving kunnen we kennelijk wel zonder al te veel oorlog overleven. In traditionele samenlevingen leidden machtsverschillen snel tot geweld. Bij ons geldt dat mensen zo gelijk aan elkaar zijn geworden dat men juist zoekt naar de verschillen. Freud sprak al van 'het narcisme van de kleine verschillen'. In het huidige immigrantenprobleem is met de jaren dat de verschillen kleiner zijn geworden, de gevoeligheid voor de kleine verschillen juist toegenomen. Achterhuis vergelijkt de wat neerbuigende tolerantie voor de traditioneel geklede immigranten van veertig

jaar geleden met de intolerantie tegenover de gehoorddoekte kassameisjes van tegenwoordig. Met de opkomst van de natiestaten werden minderheden gediscrimineerd, sterker dan eerder het geval was. In Frankrijk was het antisemitisme bijvoorbeeld veel sterker dan in Duitsland. Met de komst van Hitler viel de sociale discriminatie echter samen met de politieke en werd het discrimineren van bovenaf gelegitimeerd.

's Middags bespraken diverse sprekers de discriminatie van specifieke groeperingen. Peter Geschiere opende met de plotseling de kop opstekende discriminatie van homoseksuelen in West-Afrika. Dit zou kunnen samenhangen met de toenemende bekendheid van homoseksualiteit via internet. Verder zou verzet tegen westerse normen in dezen een rol spelen.

Marieke Stellinga sprak over vrouwendiscriminatie. Zij hield een heftig, enigszins hilarisch pleidooi tegen vrouwvriendelijke antidiscriminatoire maatregelen. Ze denkt — en beargumenteerde het ook — dat er veel voor te zeggen is de zaken op hun beloop te laten. Er is al veel in het voordeel van vrouwen veranderd. Zo zouden vrouwen in de leeftijdscategorie van twintig tot dertig jaar in gelijkwaardige posities al meer verdienen dan mannen.

Ten slotte beschreef Christel Grimbergen de discriminatie van zowel de psychiatrische patiënt als de psychiater aan de hand van de avonturen van *Batman*, een stripverhaal over iemand die als jongetje bij een overval beide ouders verloor.

De dag werd afgesloten door de dagvoorzitter die een aantal themata nog eens kort de revue liet passeren.

Ik vond het symposiumthema prikkelend. Helaas is er in de lezingen weinig gesproken over de huidige discriminatie van islamfundamentalisten en uiteraard 'gewone islamieten' — een belangrijk maatschappelijk verschijnsel. Ik had gehoopt dat wij met zijn allen daar iets zinvol over zouden kunnen bedenken, maar dat was misschien een veel te romantisch idee.